

Hâşim el-Cübbâ'yi bazan tenkit ederek farklı görüşler ortaya koymuş, bilgi problemine kendine has fikirler ileri sürmüştür. Ebû Reşid, Bağdat Mu'tezilesi'nin eleştirilmesi açısından önemli bir kelâmcı olarak kabul edilir. Max Horten, onun tabiat felsefesiyle bilgi teorisine ilişkin görüşlerini *Die Philosophie des Abû Raschîd* (Bonn 1910) ve *Die Erkenntnistheorie des Abû Raschîd* (Bonn 1911) adlı araştırmalarında incelemiştir. Fuat Sezgin bu iki araştırmayı, Ebû Reşid'e ait *el-Mesâ'il fi'l-hilâf* adlı eserin cevherler konusuna dair ilk kısmının aslı ile Arthur Biram tarafından yapılan Almanca tercümesini bir araya getirerek *Studien Zur Philosophie des Abû Rasîd an-Nisâbüri* adıyla yayımlamıştır (Frankfurt 1986).

Eserleri. Ebû Reşid en-Nisâbüri'nin bilinen eserleri şunlardır: 1. *el-Mesâ'il fi'l-hilâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Bağdâdiyyîn*. Tabiat felsefesine ilişkin konularda Basra Mu'tezilesi ile Bağdat Mu'tezilesi arasındaki görüş ayrılıklarını inceleyen eser on dört kısımdan oluşmaktadır. Cevherler, arazlar, sesler, elemeler ve lezzetler, oluşlar, te'lif, i'timad, yaş ve kuru cevherler, hayat, kudretler, bilgiler ve itikadlar, iradeler ve şehvet başlıkları altında incelenen ihtilâf konuları Bağdat Mu'tezilesi adına genellikle Kâ'bî'nin, Basra Mu'tezilesi adına da Ebû Hâşim el-Cübbâ'î'nin görüşleri dikkate alınarak işlenir ve çok defa Kâ'bî'nin görüşleri tenkit edilerek Ebû Hâşim'in fikirleri savunulur. Kâ'bî'nin görüşleri verilirken onun eserlerinden olan *el-Mesâ'ilü'l-vâride fi'l-'aciz, İşlâhu ğalaḩi İbni'r-Râvendî ve el-Cedel ve âdâbi ehlîh* ten de faydalanılmakla birlikte daha çok *Uyûnü'l-mesâ'il* adlı eserine istinat edilmiş ve kırk yerde bu kitaptan alıntılar yapılmıştır. Ebû Hâşim'in görüşlerinde ise *el-Askeriyyât, el-Câmi'u'l-kebîr ve el-Câmi'u's-şâğîr* adlı kitaplarına atıflarda bulunulmuştur. *el-Mesâ'il fi'l-hilâf*'ın birinci kısmı Almanca tercümesiyle birlikte Arthur Biram tarafından yayımlanmış (Berlin 1902), ayrıca büyük bir kısmı, Max Horten'in eserin tamamını tahlil ettiği *Die Philosophie des Abû Raschîd* (Bonn 1910) adlı çalışması içinde tercüme edilmiştir. Eser Ma'n Ziyâde ve Rıdvân es-Seyyid tarafından tahlil edilerek neşredilmiştir (Beyrut 1979). A. Biram ve M. Horten'in adı geçen iki çalışmasının bir arada tıpkıbasımı da yapılmıştır (nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1986). 2. *Ziyâdâtü's-Şerḩ*. İbn Hallâd'a ait olan

ve eksik kalan kısmının Kâdî Abdülcebâr tarafından tamamlandığı kabul edilen *eş-Şerḩ* adlı esere yaptığı geniş ilâvelerden ibaret olup ilâhî sıfatlar ve tabiat felsefesi konularını ihtiva eder. Eksik bir nüshası British Museum'da mevcuttur (nr. 8613). Ebû Rîde tarafından, Ebû Reşid en-Nisâbüri'nin *Dîvânü'l-uşûl* adlı eseri olması muhtemel görülerek yayımlanan (Kahire 1969) *Fi't-Tevḩid* adlı hacimli kitabın, yapılan araştırmalar sonunda *Ziyâdât*'ın bir kısmından ibaret olduğu anlaşılmıştır (Ebû Reşid en-Nisâbüri, *el-Mesâ'il fi'l-hilâf*, nâşirlerin girişi, s. 8). 3. *İ'câzül-Ḳur'ân*. Eksik bir nüshası Tâif'te mevcuttur (Nüveyhiz, I, 209). 4. *Kitâbü't-Tenbîh*. Hâkim el-Cüşemî, *Şerḩu 'Uyûnü'l-mesâ'il* adlı eserinde Ebû Reşid'in bu kitabından iktibaslarda bulunmuştur.

Ebû Reşid en-Nisâbüri'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: *et-Tezkire, el-Cüz', en-Nakz' alâ aşâbi't-tabâ'if, Mesâ'ilü'l-hilâf beyne'l-Mu'tezile ve'l-Müşebbihe ve'l-Mücbire ve'l-ḩavâric ve'l-Mürci'e, Dîvânü'l-uşûl*.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Reşid en-Nisâbüri, *el-Mesâ'il fi'l-hilâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Bağdâdiyyîn* (nşr. Ma'n Ziyâde — Rıdvân es-Seyyid), Beyrut 1979, s. 317-319, 327-335, ayrıca bk. nâşirlerin girişi, s. 6-22; a.mlf., *Fi't-Tevḩid* (nşr. M. A. Ebû Rîde), Kahire 1969, s. 327-328, 460-461, 493-510, 515, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, s. 7; Hâkim el-Cüşemî, *Şerḩu'l-'uyûn (Fazlül-'itizâl ve ḩabaḩâtü'l-Mu'tezile* içinde, nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 382-383; Yâkût, *Mu'cemül-üdebâ'*, II, 180; İbnü'l-Murtazâ, *ḩabaḩâtü'l-Mu'tezile*, s. 116; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 42; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 344; Sezgin, *GAS*, I, 626-627; Nüveyhiz, *Mu'cemül-müfessirîn*, I, 209; R. M. Frank, "Abû Rashîd al-Nisâbüri", *EI² Suppl.* (İng.), s. 31-32; W. Madelung, "Abû Raşîd Nisâbüri", *EI*, I, 367.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

EBÜ REYHÂNE

(أبو ريحانة)

Ebû Reyhâne Şem'un b. Zeyd el-Ezdî

Sahâbî.

Babasının adını Yezîd olarak kaydedenler, hatta adının Abdullah b. Nadr olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Ensârî ve Kureşî nisbeleriyle de anılan Ebû Reyhâne'nin bazı kaynaklarda aslen Medinelî ve Benî Kurayza kabilesinden olduğu, Kureşî nisbesini Kureysliler'den birinin himayesine girmesi sebebiyle aldığı, diğer bazı kaynaklarda ise

Mekkeli olduğu ve bir Medinelî'nin himayesine girdiği ileri sürülmektedir. Ebû Reyhâne Ehl-i Suffe'ye mensup olup Hz. Peygamber'in kölesi, kızı Reyhâne de onun câriyesiydi.

Bizzat anlattığına göre Ebû Reyhâne Hz. Peygamber'le beraber gittiği bir gecedeki çok soğuk bir gecede konakladıkları zaman Resûlullah kimin nöbet tutmak istediğini sordu. Ensardan biri bu görevi üstlenince Resûl-i Ekrem ona adını sordu ve kendisine dua etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in duasını almak için Ebû Reyhâne de nöbet tutmak istediğini belirtti. Karanlıkta Ebû Reyhâne'yi göremeyen Resûl-i Ekrem adını sorarak ona da dua etti ve Allah yolunda nöbet tutan gözünü cehennemden yakmayacağını söyledi (*Müsned*, IV, 134-135; Buhârî, IV, 264). Sordukları bir soru üzerine güzel şeylere sahip olmayı arzu etmenin kibirle ilgisi bulunmadığını Hz. Peygamber'den öğrenen dört kişi arasında onun da adı geçmektedir (Hatîb, s. 371). Ebû Reyhâne Hz. Ömer devrinde Dimâşk'ın fethine katıldı (14/635) ve Kudüs'e yerleşti. Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin sünenlerinde rivayet edildiğine göre Kudüs'te (İlyâ) halka vaaz edip kıssalar anlatırdı. Onun Mısır'a gittiği, Meyyâfârikin ve Askalân'daki sınır bölgesinde mücahid olarak bulunduğu da rivayet edilmektedir. Ebû Reyhâne'nin vefat tarihi belli değildir.

Ebû Reyhâne'nin sadece beş rivayeti olup bunlar dört sünenle Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde (IV, 133-135) yer almaktadır. Kendisinden Ebû Ali Sümâme b. Şüfey, Ebû'l-Husayn Heysem b. Şüfey, Mücahid b. Cebr, Şehr b. Havşeb, ayrıca Şamlı ve Mısırlı muhaddisler rivayette bulunmuşlardır.

İbadete aşırı derecede düşkün olması ve zâhidâne bir hayat yaşamasiyla tanınan Ebû Reyhâne'nin kerâmetlerine dair kaynaklarda çeşitli menkıbeler anlatılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 133-135; Ebû Dâvûd, "Libâs", 8; Nesâî, "Zinet", 20; İbn Sa'd, *et-ḩabaḩât*, VII, 425; Buhârî, *et-Târḩu'l-kebîr*, IV, 264; Dülâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ'*, Haydarâbâd 1322, s. 30; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḩ ve't-ta'dîl*, IV, 388; Ebû Nuaym, *ḩilye*, II, 28-29; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 162-163; IV, 71; Hatîb, *el-Esmâ'ü'l-mübhemme* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid), Kahire 1405/1984, s. 369-371; İbnü'l-Esir, *Üsdül-ğâbe* (Benâ), II, 529-530; III, 391; VI, 119; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 156-157; IV, 73; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 365-366; XI, 98; Bedrân, *Tehzîbü Târḩi Dumaşk*, VI, 342-343; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 120.

M. YAŞAR KANDEMİR